

Жељко Марковић*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

УДК: 821.163.41.09 Тишма А.
811.163.41'373.21581
DOI: 10.19090/gff.v48i1-2.2398
Originalni naučni rad

УРБАНОНИМИ НОВОГ САДА У РОМАНУ *КЊИГА О БЛАМУ*

У раду су разматрани урбаноними Новог Сада који чине топономастикон романа Александра Тишме *Књига о Бламу*. Тај топономастикон упоређен је са стварним топономастиконем града из времена приказаног у роману и анализирана су одступања која у односу на њега показује.

Кључне речи: топонимија, Нови Сад, Александар Тишма, *Књига о Бламу*.

УВОД

Палата Меркур је највиђенија зграда у Новом Саду. (...) излазећи једним заобљеним делом (...) на Главни трг, пружајући се фасадом дуж широког и правог Старог булеvara у импозантној висини четирију спратова с додатком нешто уже, бескровне, на палубу налик мансарде, и оперважена по дну непрекидном траком трговина, међу којима је (...) и хотел са рестораном и баром, палата Меркур се намеће граду као несумњиво средиште. (...) Блам (...) може, крећући се над рубом зграде, да посматра из птичје перспективе пространи четвороугао Главног трга, којим доминира уски и шиљасти торањ катедрале, или широко корито Старог булеvara (...), или кланац уске, булеvarу попречне Округићеве улице, са столовима избаченим испред хотела (КоБ, 23-25).

У горњем опису што заузима почетне странице Тишминог романа *Књига о Бламу*, објављеног 1972. године, многи ће становник Новог Сада вероватно одмах препознати о којој згради је реч. При том ће се можда запитати откуд згради такво име у роману, другачије од онога што га он и његови суграђани употребљавају. Вероватно ће му необични бити и други називи поменути у опису јер просторе на које се они односе откад памти зна под другим именом, па ће те називе можда покушати себи објаснити променљивим социоисторијским контекстом у којем се и сам град мењао и развијао.

---

* zeljko.markovic@ff.uns.ac.rs

Књига о Бламу, први је у тријади Тишминих значајних романа што, у већој или мањој мери, за позорницу својих дешавања имају Нови Сад (Друга два су *Употреба човека* и *Вере и завере*.) То је уједно, могли бисмо рећи, и роман који је у његовом опусу „највише новосадски” – с једне стране зато што му се целокупна радња, ако занемаримо њене ретке маргиналне токове, одвија искључиво у Новом Саду, а с друге, што је у њему Нови Сад, са атмосфером која га обавија, приказан изузетно упечатљиво и у тој мери пластично да један немачки критичар, импресиониран пишчевом вештином у дочаравању слике града, закључује како ће после читања *Књиге о Бламу* и онај који никада није био у Новом Саду владати његовом топографијом као да ју је упознао сопственим разгледањем (наведено према Hutterer, 1997: 226).

Радњу романа, нелинеарно исприповедану, уоквирују два одвојена временска одсечка. Један обухвата године уочи Другог светског рата и ратне године, а други захвата свега неколико појединачних дана у оквиру неколико месеци поратног времена, актуелног времена радње романа, током којег Мирослав Блам, протагониста романа, оживљава у сећању особе и збивања из ранијег времена. Које би то уже одређено поратно време било, у роману се нигде експлицитно не наводи, али се оно на основу једног готово скривеног детаља ипак може установити. Наиме, у једној сцени Блам се присећа последњег сусрета са својим школским другом Чутуром: *На приближно истом месту где је последњи пут срео Чутуру (...) и приближно у исти предвечерњи час (...) Мирослав Блам чека Јању Блам. (...) поглед [му] (...) прелеће тротоар (...). Бламов поглед је за деценију и по старији него што је био у Чутурине дане* (КоБ, 156–157). Тај сусрет се одиграо, дакле, деценију и по раније, а пошто је Чутура убијен у сукобу с мађарским жандарима дан након сусрета с Бламом, недуго пре Новосадске рације у јануару 1942, закључујемо да се радња романа у свом послератном делу одвија у другој половини педесетих, негде око године 1957.¹

¹ На другу половину педесетих, као актуелно време радње романа, упућује, мада не тако директно, и пасаж са описом Бламове ћерке – за коју Блам сумња да му није биолошка ћерка – и Бламовим размишљањем о њој, на основу којих се да наслутити да је она у узрасту ране адолесценције. У роману није прецизирано када је девојчица рођена, али из редоследа збивања у првом временском одсечку произилази да је то могло бити током ратних година, најраније средином 1942, или непосредно по окончању рата. О томе у који би се ужи временски оквир послератна радња романа могла сместити донекле сличну констатацију износи и Вера Васић (2011: 451), али с нејасном аргументацијом – она каже да се радња романа у свом актуелном току одвија „најкасније крајем педесетих година, пре укидања трамвајског саобраћаја у

У овом раду представићемо урбанониме Новог Сада који чине топономастикон *Књиге о Бламу*.² Упоредићемо тај топономастикон са стварним топономастиком града из времена обухваћеног радњом романа, и тамо где има одступања – а видећемо да одступања има у знатној мери – покушаћемо описати основне онимијске поступке којима се писац служио у именовану градских објеката што се појављују у роману. Приметићемо понегде и да се топографија града приказана у роману у неким детаљима разликује од стварне његове топографије из датог временског периода.

ТОПОНОМАСТИКОН КЊИГЕ О БЛАМУ

Урбанониме садржане у роману поделићемо у две групе. Прва обухвата ходониме и агорониме (имена улица и тргова), а друга ојкодомониме (имена зграда). Они неће бити наведени азбучним редом, него по редоследу који сматрамо најпрегледнијим и најлогичнијим, у извесној мери узевши у обзир и композицију самог романа.

ХОДОНИМИ И АГОРОНИМИ

Стари булевар. Мирослав Блам станује у палати Меркур на Старом булевару. У роману се овај назив односи на први новосадски булевар, саграђен између два светска рата, што се пружао од Моста краљевића Томислава на чијем се месту данас налази Варадински мост. Међуратно име најстаријем новосадском булевару било је Булевар краљице Марије. После Другог светског рата комунистичке власти булевар преименују најпре у Булевар Црвене армије, а после раскида са Совјетским Савезом дају му име Булевар маршала Тита које остаје све до почетка деведесетих када добија данашње име Булевар Михајла Пупина (уп. Миросављевић, 1998: 50; Пушкар, 2001: 120; Пушкар, 2008: 321). Булевар је првобитно био усмерен према централном градском тргу, данашњем Тргу слободе (Арсењев и др., 2010: 89; Пушкар, 2008: 146), а његов крак, једним делом претворен у пешачку зону

Новом Саду (1958)”. Трамвајски саобраћај у Новом Саду јесте укинут 1958. године (Попов, 1964: 57), али у оним деловима романа који се тичу поратног времена нигде се не помињу трамваји.

² Како је то дефинисано у ономастичкој литератури, урбаноними су класа топонима којима се именују топографски објекти унутар неког града, а такви објекти су улице, тргови, зграде, паркови итд. (Подольская, 1988: 139; Naumann, 2004: 495).

почетком осамдесетих (Пушкар, 2008: 189), који се код данашње Игњата Павласа улице савијао у правцу северозапада и допирао до трга, настављајући се даље Његошевом улицом, и уз који се својом дужом страном простире зграда у којој станује Мирослав Блам, носи данас име Улица Модене, по првом граду-побратиму Новог Сада.³ У стварности се Старим булеваром никада није називао, барем не официјелно, ни цео булевар ни његов некадашњи завршни део који је данас Улица Модене.

Нови булевар. Ради се о продужетку данашњег Булевара Михајла Пупина, заједно са Успенском улицом у коју се лучно улива.⁴ Његова изградња, због које је порушен део старог градског језгра, па тако и део бивше Јеврејске улице те неколико вредних старих грађевина, међу којима и Јерменска црква и зграда некадашње Мађарске гимназије, трајала је од 1957. до 1965. године (Арсењев и др., 2010: 89).⁵ Имајући у виду, дакле, да је градња ове саобраћајнице завршена 1965, уколико бисмо послератни део радње романа посматрали у строгим хронолошким оквирима урбаног развоја Новог Сада, онда би Тишмин Нови булевар био својеврстан анахронизам будући да је у роману представљен као изграђен⁶ у време када су радови на њему у стварности тек започињали. (Да се подсетимо, послератни део радње романа сместили смо у другу половину педесетих година.)

Јеврејска улица. Овај се ходоним у роману готово увек појављује са одредбом *бивша* (на једном месту *некадашња*),⁷ чији се значењски садржај у

³ Тешко је наћи податак када је тачно усвојено ово име. То је свакако било негде од средине шездесетих до почетка седамдесетих будући да је повеља о братимљењу Новог Сада и Модене потписана 1963. године (ЕНС, 16: 21), а име се појављује у списку улица из 1973, приложеном у Пушкар, 2008: 180–183.

⁴ Корнелија Гас, која је неко време била на студијском боравку у Новом Саду те град познаје из властитог искуства, у свом иначе успелом и занимљивом магистарском раду о књижевном мотиву града у делима Александра Тишме погрешно поистовећује Тишмин Нови булевар с данас најпрометнијим и најзначајнијим новосадским булеваром, Булеваром ослобођења (в. Gass, 2011: 63).

⁵ Мисли се на изградњу самог коловоза пошто је доста зграда које оивичавају булевар грађено и након тог периода (в. Арсењев и др., 2010: 89).

⁶ Уп.: *Блам излази на Нови булевар, у унакрсну светлост семафора и жмигаваца, међу праменове бензинског дима* (КоБ, 50); *[Нови булевар] (...) сече патрљак [бивше Јеврејске] улице својим двотрачним, саобраћају широко отвореним и семафорима нашараним глатким коритом* (КоБ, 48); *... кола полако заокрећу (...) и увлаче се у поворку возила што струји Новим булеваром* (КоБ, 52).

⁷ Уп. нпр.: *... део бивше Јеврејске улице захваћен ударцима пијука и чекића открио је неочекиване згоде за посматрање...* (КоБ, 49); *... зауставља се боком на*

датом контексту може посматрати у три нивоа. Један од њих односи се једноставно на само име будући да је у актуелно (послератно) време радње романа службени назив улице био другачији (Улица ЈНА – уп. Пушкар, 2001: 77, 142).⁸ Други се може довести у везу с визуелним идентитетом улице, нарушеним просецањем булеvara, чиме је она подељена на два дела: *Од броја 12 на парној и броја 13 на непарној страни, бивша Јеврејска улица се прекида; наставак јој је порушен после рата да би створио места Новом булеvarу (...). Тек у даљини, с оне стране саобраћајне цезуре, види се њен остатак, откинут свршетак, сличан тачки испод ускличника: висока, усамљена, маварским кубетима наткриљена синагога...* (КоБ, 48).⁹ У свом преосталом дужем делу, од централног трга до булеvara, улица је била је очувана све до краја седамдесетих година (уп. Арсењев и др., 2010: 84), када је порушена читава њена десна страна да би уступила место новој згради СНП-а и тргу испред ње (Позоришном тргу) у чији је састав ушло оних неколико преосталих зграда на левој страни. Улица која данас носи назив Јеврејска, што се протеже између Булеvara Михајла Пупина и Булеvara ослобођења, највећим је делом предратна Футошка улица и укључује само мали део, управо завршетак некадашње Јеврејске улице.¹⁰

На трећем нивоу значењског садржаја, одредба *бивша* испред имена улице може алудирати на њен ишчезли дух, што су јој га у великој мери давали многи њени житељи јеврејске националности – станари, власници занатских и трговачких радњи у њој и њихови упосленици – од којих је

самом завршетку бивше Јеврејске улице (КоБ,50); У броју 1 некадашње Јеврејске улице налазила се до рата кожарска радња Левија и сина (КоБ, 44). Само на једном месту у роману, у оквиру оног дела радње што обухвата ратно време, име улице стоји без поменуте одредбе: ... ускоро [су се] Јеврејском улицом разлегли весео лавеж, кевтање и удворичка цика (КоБ, 132).

⁸ Јеврејској улици име је званично било промењено још пре Другог светског рата – у то време у Краља Петра II (Пушкар, 2008: 101).

⁹ Стара Јеврејска улица се од централног градског трга протезала према синагоги, али је није укључивала – насупрот ономе што би се у свести наметало као природан завршетак улице и што је представљено у горњем одломку – пошто се официјелно завршавала код Поштанске улице (уп. Пушкар, 2008: 101) која је на Јеврејску излазила нешто пре синагоге (и уз њу Јеврејске школе и општине).

¹⁰ Пошто се стара Јеврејска улица настављала на Футошку улицу у смеру према центру, неформално је називана Мала футошка, чега се још увек сећају многи старији Новосађани, а што се помиње и у Арсењев и др., 2010: 90.

већина страдала током ратних година, а они који су преживели, у великом су се броју првих година након завршетка рата иселили из земље.¹¹

Трг војводе Шупљикца. „Лежи недалеко од центра, у сплету старих, уских улица које се (...) ослањају на широки лук Новог Булеvara” (КоБ, 35). На њему се налази породична кућа Бламових коју отац Мирослава Блама продаје недуго пре но што ће са женом бити убијен у рацији. Ево како долазимо до овог трга пратећи протагонисту романа у његовој шетњи градом: *Блам излази на Нови булевар (...) Гази тротоаром (...) уз асфалтну траку булеvara, крај стражњих зидова кућа преосталих после рушења дела бивше Јеврејске улице (...) Нови булевар савија у благом луку, секући, као овлаш пружена рука, крњатке некад згуснутог насеља. Тротоар се сужава пред углом баштенског зида заборављеног приликом рушења, затим измиче кућама уливајући се у попречну улицу. Блам пролази крај угла зида, скреће у узан сокак, и, пролазећи њиме, доспева на Трг војводе Шупљикца. Трг изгледа исто као некад, куће на њему ћутке затварају савијене дланове око паркића* (КоБ, 50–53). На основу путање Бламовог кретања закључујемо да би се Трг војводе Шупљикца могао налазити у непосредној близини завршетка Новог булеvara (тј. завршетка Успенске улице), вероватно негде на почетку Роткварије, у њеном југоисточном делу што се граничи са ужим центром града, или можда – пошто на основу описа није баш сасвим јасно на коју страну Блам скреће у „узан сокак” – с друге стране булеvara, више према центру, негде у залеђини данашње зграде СНП-а. Међутим, судећи по расположивим изворима, не само што никада ниједан трг у Новом Саду није носио такво име, него никада није ни постојао било какав трг на простору на којем би се у складу с горњим описом једино могао лоцирати, свакако не трг толико простран да се његовом средином пружа парк с високим крошњатим дрветима, како је то наведено у роману (КоБ, 35). Биће да у овом детаљу Тишма гради сопствену топографију Новог Сада.¹²

¹¹ Према Шосбергеру (1988: 45–50, 130), од преко четири хиљаде Јевреја, колико их је пре рата живело у Новом Саду, а то је око шест одсто ондашњег становништва, више од три четвртине је погинуло, убијено или умрло у логорима. Од преживелих, више од половине се у периоду између 1948. и 1952. иселило у Израел.

¹² Постојала је, а и данас постоји, и то баш на Роткварији, Војводе Шупљикца улица која то име носи из међуратног периода (уп. Пушкар, 2001: 39), али је другачије лоцирана, северније и знатно више у дубини Роткварије (в. Миросављевић, 1998: 28, 80, 84).

Главна улица. Помиње се на само једном месту у роману као улица где се налази путничка агенција у којој је запослен Мирослав Блам: „Интерконтинентал” је у то минуло време још био мајушина филијала будимпештанског путничког предузећа „Ути” (...) у локалу на Главној улици, где је једног дана ушчукао и Блам... (КоБ, 61). Главна улица (нем. Hauptgasse, мађ. Fő utca) стари је назив данашње Змај Јовине улице. Улици је током времена више пута мењано име. Пре Првог светског рата звала се Кошута Лајоша улица (Kossuth Lajos utca),¹³ у међуратном периоду Краља Петра I и првих година после Другог светског рата Маршала Тита, док нису постала непожељна имена везана за Совјетски Савез, па Булевар Црвене армије (предратни Булевар краљице Марије) бива преименован у Булевар маршала Тита, а улица која је тих првих послератних година названа по Титу добија име које носи и данас (ЕНС, 6: 98; Пушкар, 2001: 66).

Главни трг. Централни градски трг, данашњи Трг слободе, на који једним делом излази палата Меркур. Првобитни му је назив Главни трг (нем. Hauptplatz, мађ. Fő tér), касније промењен у Трг Фрање Јосифа (Ferenc József tér). У међуратном периоду носио је име Трг ослобођења, да би после Другог светског рата добио данашње име које на семантичком плану у неку руку представља варијанту његовог међуратног имена (ЕНС, 28: 306; Пушкар, 2001: 179).

Округићева улица. Старом булевару попречна улица која оивичава једну страну палате Меркур. У стварности се ради о Илије Огњановића улици која то име носи још од времена непосредно после Првог светског рата, тј. ваљда од самог свог настанка (уп. Пушкар, 2001: 72; 2008: 313). Ако је улица и постојала у раније време, о томе код Пушкара нема никаквих података. На територији града има једна улица с именом Округићева, према Пушкару (2001: 130) такође из међуратног периода, али се она налази у Петроварадину (в. Миросављевић, 1998: 52, 90).

Доситејева улица. Забачена улица, како је карактерише писац, у којој Мирослав Блам уочи рата изнајмљује дворишну собицу за љубавне састанке са својом рођаком Лили Ерлих: *Он је (...) пристајао једино да се с њом налази*

---

¹³ Педесетих година 19. века, по налогу окружног начелства у Новом Саду, називи улица и тргова били су истакнути на немачком и српском језику, а такође и на мађарском тамо где је живело доста Мађара. После Аустро-угарске нагодбе 1867. цела је администрација вођена на мађарском језику (ЕНС, 6: 98; Пушкар, 2008: 31, 33).

у њиховом тајном скровишту, подстанарској соби коју је, на њен подстицај, изнајмио у забаченој Доситејевој улици... (КоБ, 55). Улица у роману могла би одговарати стварној Доситејевој улици која се налази у најјужнијем делу Салајке (в. Миросављевић, 1998: 31, 80), а чије име потиче још из аустроугарских времена (уп. Пушкар, 2001: 51).

Карађорђева улица. У тој улици, „која, после кривудања кроз центар, засеца у предграђе” (КоБ, 117), налази се школа играња где Мирослав Блам упознаје Јању, своју будућу жену. Улица се помиње и у делу романа у којем је приказана рација: *Карађорђеву улицу, која се протеже од центра до најдаљег предграђа, стратези рације поделили су, због њене дужине, у два сектора...* (КоБ, 170). У Новом Саду постоји Карађорђева улица, именована тако после Првог светског рата (Пушкар, 2001: 86), међутим, ако је она и послужила Тишми као модел, њена се топографија не поклапа баш са оном описаном у роману. То јесте доста дуга, али и доста права улица (дакле, нигде не кривуда), што се правцем југ-север протеже највећим делом Салајке (в. Миросављевић, 1998: 40, 80), од дела Роткварије који се данас можда и може сматрати макар ширим центром града, али вероватно не и у време обухваћено радњом романа када је Нови Сад био много мањи.

Шајкашка улица. И Шајкашка је улица своје име добила после Првог светског рата (Пушкар, 2001: 200). Помиње само на једном месту у роману као улица паралелна Карађорђевој: *Али када је зашао у улицице које спајају Карађорђеву са њој упоредном Шајкашком улицом, претрнуо је: није знао пут* (КоБ, 123). У стварности, Карађорђева улица под правим углом излази на Шајкашку која се попречно пружа северним делом Салајке (в. Миросављевић, 1998: 71, 80).¹⁴

Улице Алексе Ненадовића, Едуара Еријоа и Маргетићева. Ове три улице помињу се у делу романа посвећеном рацији.

Улицу Алексе Ненадовића писац лоцира у суседству Трга војводе Шупљикца (дакле у средишњем делу града): *... он је првог дана рације (...) обишао у свему двадесет и једну кућу Алексе Ненадовића улице, у суседству Трга војводе Шупљикца...* (КоБ, 164);

У улици Едуара Еријоа живи Јањина породица (и Јања, до удаје за Мирослава Блама): *Јањина породица, у улици Едуара Еријоа, дошла је на ред*

---

¹⁴ Обе ове старе новосадске улице имале су у време обухваћено радњом романа исту трасу као и данас, што се да лако установити поређењем планова града из различитих временских периода приложеним у Пушкар, 2008.

за легитимисање и претрес првог дана рације (КоБ, 168). Како се то из описа Бламових сусрета с Јањом и посета њеној кући види, улица би била негде у близини Карађорђевог и Шајкашког улица, на Салајци дакле.¹⁵ Јања је из сиромашне надничарске породице и Блам, изданак новосадског средњег сталежа, о крају у којем она живи размишља као о „простачком предграђу” (КоБ, 127).

Маргетићева улица је улици Едуара Еријоа суседна: *Десило се тако да је у кући Јањине породице (...) Јањиној мајци, млађој сестри и брату лака срца опростио живот. (...) Следећег дана пред вече, доспевши (...) у суседну Маргетићеву улицу, послало је сабирној патроли Јањину старију сестру и њеног двадесетогодишњег мужа...* (КоБ, 169).

Премда је у роману рација приказана скоро документаристички, сва три горе наведена ходонима су фиктивна. У Новом Саду није било ниједне улице с именом Маргетићева или Едуара Ери(ј)оа.¹⁶ Улица Алексе Ненадовића постоји данас, али се налази у Великом риту, крајњој североисточној периферији града (в. Миросављевић, 1998: 19, 78), насталој тек средином осамдесетих година као насеље бесправне градње (ЕНС, 5: 71; Обилазак насеља Велики рит, 2010, пара. 3).

Топличка улица. И овај је ходоним фиктиван. У неку руку асоцира на назив Топлице Милана улица, после Првог светског рата дат једној улици на Сајмишту (в. Миросављевић, 1998: 67, 83; Пушкар, 2001: 176), што је прилично далеко од места где би била Тишмина Топличка улица. О положају Тишмине Топличке улице и о томе која би то улица могла бити у стварности биће речи у одељку о Јеврејској болници.

Трг Томе Масарика. Помиње се на једном месту пред крај романа у разговору Мирослава Блама и Леона Функенштајна, посредника некретнинама, преко кога је продата породична кућа Бламових. У разговору нема било каквих назнака где би се тај трг налазио. У Новом Саду постоји Масарикова улица, тако названа после Првог светског рата

¹⁵ У роману се, додуше, ова градска четврт нигде експлицитно не помиње, као уосталом ни друге, сем Клисе, која пре рата и није била део Новог Сада, него приградско сеоско насеље (ЕНС, 11: 128). Тако Тишма говори о „засеоку Клиса” и „клинским њивама” (в. КоБ, 141).

¹⁶ Име Едуара Ериоа, код нас данас заборављеног, а између два светска рата веома популарног француског политичара, носи једна улица у Зрењанину, за чијег је почасног грађанина Ерио проглашен 1933. године (в. Зрењанин – почасни грађани, 2023, пара. 3).

(Пушкар, 2001: 112), али не и трг који би носио Масариково име. Улица се пружа отприлике средишњим делом Роткварије (в. Миросављевић, 1998: 46, 84), од њене границе са ужим центром, у близини завршетка Успенске улице (и у близини Трга војводе Шупљикца, како га је Тишма замислио).

ОЈКОДОМОНИМИ

Палата Меркур. Ради се, наравно, о Танурџићевој палати, названој тако по власнику, Николи Танурџићу, успешном новосадском трговцу, а по моделу како су претходно већ назване друге луксузне стамбено-пословне зграде у Новом Саду (Менратова палата, Адамовићева палата, Клајнова плата), и како је Новосађани једино називају све од њеног настанка.¹⁷ Зграда је грађена 1933. и 1934, а дограђена уочи Априлског рата, 1941. године, додавањем дела с хотелом (в. опширније у ЕНС, 27: 307–313; Станчић, 2017: 462–466). У роману нема назнака ко би био власник палате Меркур. Само се на једном месту на почетку романа каже како је назив палате настао по имену кућевласникове фирме у њој (КоБ, 23). У приземљу Танурџићеве палате стварно је била смештена Танурџићева трговачка фирма, али се она звала Силесија (ЕНС, 27: 307, 310; Станчић, 2017: 465). Поглед који се пружа с Танурџићеве палате, описан на првим страницама романа, Тишми је био добро познат пошто је и сам био њен становник, од 1969. па до своје смрти 2003, и то управо у улазу 1, где смешта и протагонисту свог романа (и где данас стоји табла с подацима о томе да је писац ту живео). Тишма је књигу добрим делом писао баш током првих година свог бивања у палати.¹⁸

Јеврејска болница. Појављује се у једном од завршних поглавља романа, где се говори о судбини Предрага Попадића, уредника локалних новина током окупације, који убрзо по ослобођењу града бива ухапшен и спроведен у провизорни затвор смештен у зграду некадашње Јеврејске болнице. Ево како су Попадић и његов спроводник дошли до те зграде:

---

¹⁷ Претражујући интернет, наишао сам на једну страницу посвећену Танурџићевој палати (Book-Mark, 2017) где се из коментара посетилаца види да неки од њих верују како је палата раније заиста носила име које јој је Тишма дао у свом роману.

¹⁸ Први концепт романа Тишма је засновао 1967, а писање је окончао 1971. године. (О настајању Књиге о Бламу види пишчеве дневничке забелешке [Тишма, 2001: 500–501, 513–514, 519–520, 522, 524, 533–535, 537, 542].)

Пошли су Старим булеваром (...) Одмах иза Меркура скренули су са булевара у Округићеву улицу (...); а одатле, обишавши блок кућа, избили поново на булевар, прешли коловоз и Топличком улицом стигли до некадашње Јеврејске болнице, коју су још мађарске трупе приликом уласка у Нови Сад испразниле и претвориле у касарну (КоБ, 204).

У Новом Саду између два светска рата јесте било малих приватних санаторијума са по неколико кревета, што су их водили лекари Јевреји, али није било засебне јеврејске болнице. Једина јеврејска болница у Новом Саду постојала је само у првој половини 19. века, до 1849. године када је изгорела у пожару после бомбардовања града (Шосбергер, 1988: 100, 105-106). Која би то онда зграда била што је Тишма у свом роману представља као некадашњу Јеврејску болницу? (Узимајући, наравно, да је писцу нека стварна зграда послужила као модел.) Из горњег описа путање Попадићевог и спроводниковог кретања произилази да би се Јеврејска болница налазила негде између данашњег Булевара Михајла Пупина и Максима Горког улице, у делу града који данас спада у центар, али је изграђен тек тридесетих година исушивањем тзв. Малог Лимана (в. ЕНС, 13: 47; Арсењев и др., 2010: 104). Биће да је Тишма на уму имао зграду јеврејског старачког дома и сиротишта (Јеврејско уточиште за старе и сирочад), подигнуту 1932. године на простору који оивичавају улице с данашњим именима Војвођанских бригада, Сутјеска и Максима Горког (в. Шосбергер, 1988: 92–96).¹⁹ Што се тиче Тишмине Топличке улице, којом су Попадић и његов спроводник од булевара стигли до Јеврејске болнице, најлогичније је да се у стварности ради о данашњој Жарка Зрењанина улици заједно с улицом Војвођанских бригада која се на њу наставља (раније Краљевића Ђорђа и Суворовска) (в. Миросављевић, 1998: 28, 84; Пушкар, 2001: 39, 63).

Народни дом. Помиње се на једном месту у роману где је описано како су људи из колоне постројене за стрељање на „купалишту на Дунаву” (тј. на Штранду) после обуставе рације спроведени назад у центар града, у Народни дом, пре но што су коначно пуштени кућама: ... *запраштала [је] команда да се окрену налево круг и пођу назад према граду. (...) Застали су*

---

¹⁹ После рата зграда је конфискована и дата новосадском Нафтагасу, да би после (дубиозне) приватизације Нафтне индустрије Србије, заједно са осталом имовином НИС-а, прешла у већинско власништво руског Гаспрома. После НАТО бомбардовања 1999. године ту је смештена Радио-телевизија Војводине.

тек у центру, пред Народним домом, у који су војници сабијали мноштво (КоБ, 175). Новосађанима је овај дом много познатији као Соколски дом, који се налази у Игњата Павласа улици. Када је подигнут, 1936. године, званично је назван Народни спомен-дом краља Александра I Ујединитеља (ЕНС, 25: 207; Станчић, 2017: 467). Током рације Соколски дом је био претворен у сабирни центар одакле су људи одвођени на стрељање (ЕНС, 25: 208).

Биоскоп Авала. Налази се на Главном тргу, у оном његовом делу одакле почиње Јеврејска улица: *Блам (...) уочава [Функенштајна] још са угла испред Меркура, бришући погледом преко супротне стране трга, од катедрале до биоскопа „Авала”. Цео тај простор начичкан је паркираним аутомобилима, јер је бивша Јеврејска улица, која се отвара иза „Авале”, на свом другом крају заграђена...* (КоБ, 31).

Иза Тишминог биоскопа Авала, који се под тим, једним истим именом помиње у оба временска одсечка романа, крије се први новосадски стални биоскоп Аполо, отворен почетком 1910. године у згради направљеној у дворишту Хаџићеве куће (Трг слободе 3 – в. Станчић, 2017: 82–84). После Другог светског рата, 1946. године, биоскоп добија име Звезда и под тим именом ће радити до краја седамдесетих када је срушен, а првобитно име, Аполо, преузео је пословни центар подигнут касније на месту где се налазио биоскоп (О биоскопу Аполо/Звезда в.: Арсењев и др., 2010: 296; ЕНС, 3: 273–275; Трг слободе 3, 2018, пара. 4–5, 10–11; Врговић, 2011: 88.)

Градска кућа, катедрала, синагога. У роману се појављују и ове три препознатљиве новосадске грађевине. Задржаћемо се само на потоњим двома и њиховим ознакама, апелативима у функцији онима.

Као што је многим већ познато, Црква имена Маријина или „катедрала”, како је Новосађани једноставно називају, чији торањ са своје мансарде често посматра Блам, није уистину катедрала, јер је катедрала црква у којој столује бискуп, а седиште бискупа је у Суботици, не у Новом Саду (Арсењев и др., 2010: 132). Стога је, из топономастичког угла посматрано, израз *катедрала*, као ознака за Цркву имена Маријина, пример онимизације апелатива посредством метафоричког семантичког посредника: *Ово је црква која је монументална као каква катедрала → Катедрала*. Пошто се ради о резултату процеса онимизације, не би било погрешно овај израз у датом контексту писати великим почетним словом.

Ни семантички садржај апелатива *синагога* као ознаке за новосадску синагогу не кореспондира, барем не данас и не у потпуности, с карактеристикама денотата на који се односи, пошто се у овоме више не врше верски обреди, него се користи као градски концертни простор. У вези с тим, у роману примећујемо један занимљив детаљ. У последњем поглављу романа Блам посећује концерт који се одржава у синагоги. Међутим, према подацима које наводи Врговић (2011: 654), концерти се у синагоги организују тек од 1969. године. Као што је то случај и с Новим булеваром, и епизода с Бламовом посетом концерту у синагоги још је један пример како Тишма градске реалије из времена када је писао књигу транспонује у претходну декаду.

ТИШМИНА ОНИМИЈСКА РЕШЕЊА

Топономастикон Књиге о Бламу, посматран у односу на стварни новосадски топономастикон из времена радње романа, укључује неколико прилично јасно профилисаних типова урбанонима. Задржаћемо се на оним урбанонимима који су фиктивни или су можда употребљавани једино у неформалној комуникацији.

Ту најпре можемо издвојити називе за које знамо да су некада били званични називи појединих градских објеката, али су касније замењени другима, мада је вероватно да су се међу становницима Новог Сада још неко време задржали у неофицијелној употреби, па и у време приказано у роману. Такви су називи *Главни трг* и *Главна улица*.²⁰ Њима се може прикључити и *Јеврејска улица*, премда је редовним појављивањем одредбе *бивша* експлицитно назначено да то више није званични назив улице.

На другој страни су називи који никада нису били у званичној употреби, али за које постоји могућност – судећи по ономе што знамо о општим законитостима топонимског устројства и функционисања на неком ужем подручју – да су међу становништвом били употребљавани

²⁰ Када је у питању овај други назив, у ЕНС (6: 98) се истиче да је у време Аустро-Угарске, и након службеног увођења другачијег имена улице, за Србе то увек била *Главна улица*. Можемо претпоставити да је тако било и у касније време. Колико се стари називи могу тврдокорно задржати, показује нам на индивидуалном плану својим примером управо Тишма. Он у једној дневничкој забелешци из 1971. биоскоп који је тада већ четврт века носио име Звезда помиње под ранијим именом Аполо (в. Тишма, 2001: 531).

неофицијелно. Такве називе представљају ходоними *Стари булевар* и *Нови булевар*. Док је у Новом Саду постојао само један булевар, зацело да у свакодневном говору, због језичке економије, није називан пуним, званичним именом (*Булевар краљице Марије*, одн. касније *Булевар маршала Тита*), него је помињан једноставно као *Булевар*.²¹ Када је изграђен продужетак булевара, да би се тај новоизграђени део диференцирао у говору од претходно већ постојећег, могао је бити употребљен опозитни пар детерминатора (нови – стари), како то иначе често бива у процесу онимизације.²² Да је онимијски пар *Нови булевар* – *Стари булевар* стварно могао бити део неофицијелног новосадског топономастикона, показује нам и урбанистичка скица на коју наилазимо код Врговића (2011: 495), где је новоизграђени део булевара назван управо Новим булеваром. У Тишмином роману назив Стари булевар представљен је као официјелан: *На полеђини писма које спушта у поштанско сандуче [Блам] неће исписати опште прихваћен назив „палата Меркур” (...), него сложенију али прописну адресу Стари булевар број 1* (КоБ, 23). За Нови булевар то нигде није експлицирано.

Најбројнију групу чине називи који су у датим просторним и временским релацијама без сумње фиктивни. Такви су ходоними Маргетићева, Топличка, Едуара Еријоа и Алексе Ненадовића улица. Међу фиктивним називима има и оних који се једним својим делом, било управним било одредбеним, слажу с неким стварно постојећим називом (или називима) на подручју Новог Сада. Тако се зграда у којој станује Блам назива палатом, као у стварном животу, али не Танурџићевом, него палатом Меркур. У роману постоје тргови названи по војводи Шупљикцу и Масарику, док у стварности имена тих двеју личности носе улице. На другој страни, ходоним *Округићева улица* потпуно је подударан са својим панданом из стварности, али је пренесен на други денотат. Такву би миграцију имена, у ширем просторном контексту, могао представљати и *биоскоп Авала*. У Новом Саду ниједан биоскоп није носио то име, али је доста познат биоскоп Авала постојао од 1947. у Београду (Жујевић, 2012).

²¹ Исто онако како у данашње време Новосађани обично кажу само *Булевар* када мисле на Булевар ослобођења, најпрометнији и најважнији новосадски булевар.

²² Као што је – узмимо пример из репертоара новосадских назива градских четврти – некада била само једна Детелинара, а касније је направљена подела на Стару и Нову Детелинару.

Остаје отворено питање да ли се у оваквим поступцима онимизације, представљеним примерима из последње групе, очитује Тишмино свесно поигравање различитим елементима или му је то био само практичан начин да топографију свог романа опреми регистром имена која ће деловати познато, али која неће бити пуко пресликавање стварности.

И на крају да резимирамо. У раду смо урбанониме Новог Сада садржане у Тишмином роману *Књига о Бламу* приказали у односу на стварни или, уже гледано, официјелни топономастикон града из времена обухваћеног радњом романа. Одступања која се очитују у роману сумирали смо у неколико различитих онимијских типова. Ове типове чине:

називи за које знамо да су некада били званични називи појединих градских објеката, али су касније замењени другима, мада је вероватно да су се међу становницима Новог Сада још неко време задржали у неофицијелној употреби;

називи за које знамо да никада нису били у званичној употреби, али за које постоји могућност да су међу становништвом били употребљавани неофицијелно;

називи за које нема никакве потврде да су били у употреби, који су дакле чиста пишчева инвенција; они укључују и својеврсне хибридне називе који као такви нису постојали, али садрже елементе стварно постојећих назива, као и називе који су постојали, али се у Тишмином роману не односе на исте денотате као у стварности.

Željko Marković

URBANONYMS OF NOVI SAD IN THE NOVEL
KNJIGA O BLAMU (THE BOOK OF BLAM)

Summary

The paper presents the urbanonyms of Novi Sad that appear in the novel *Knjiga o Blamu (The Book of Blam)* by Aleksandar Tišma. These urbanonyms were considered in relation to the real toponymy of Novi Sad from the time covered by the events in the novel. The deviations from the actual city toponymy were classified in several categories reflecting diverse author's procedures in naming the city structures mentioned in the novel.

Key words: toponymy, Novi Sad, Aleksandar Tišma, The Book of Blam.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Arsenjev, A.–Bešlin, B.–Bordaš, Đ.–Botic, M.–Botoš, E.–Brdar, V.(...)-Šosberger, P. (2010). *Ime i prezime Novi Sad*. Novi Sad: Prometej. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Book-Mark. (16. 1. 2017). Preuzeto 29. 10. 2022, sa <https://sr-rs.facebook.com/bookmark.ns/posts/957781727656338>
- ENS, 1–30: Popov, D. (ured.) (1997–2009). *Enciklopedija Novog Sada. Knj. 1–30*. Novi Sad: Novosadski klub. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Gass, K. (2011). *Das literarische Motiv „Stadt“ in den Werken Aleksandar Tišmas* (Neobjavljen magistarski rad). Universität Wien, Wien. doi: 10.25365/thesis.14086
- Hutterer, F. (1997). Aleksandar Tišma und seine Welt. Topographie einer multiethnischen Stadt. In: Wernfried, H.–Steinbauer, B. (Hrsg.) (1997). *Durch aubenteuer muess man wagen vil: Festschrift für Anton Schwob zum 60. Geburtstag*. Innsbruck: Institut für Germanistik an der Universität Innsbruck.
- KoB: Tišma, A. (2011). *Knjiga o Blamu*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Mirosavljević, J. (1998). *Novi Sad – atlas ulica*. Novi Sad: E5 informacioni sistemi – Prometej – Turistička organizacija Novog Sada.
- Naumann, H. (2004). Namen von Verkehrswegen und Plätzen. In: Brendler, A.–Brendler, S. (Hrsgg.) (2004). *Namenarten und ihre Erforschung*. Hamburg: Baar-Verlag. 491–526.
- Obilazak naselja Veliki rit. (26. 8. 2010). Preuzeto 21. 6. 2023, sa <http://www.novisad.rs/obilazak-nase-veliki-rit>
- Podoljskaja, N. V. (1988). *Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologiji*. Moskva: Nauka. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Popov, D. (1964). *Novi Sad 1944–1964*. Novi Sad: Matica srpska. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Puškar, V. (2001). *Ulice Novog Sada: 1745–2000*. Novi Sad: Prometej. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Puškar, V. (2008). *Novi Sad – priče varoških ulica*. Novi Sad: Prometej : Istorijski arhiv grada Novog Sada. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Stančić, D. (2017). *Novi Sad od kuće do kuće 2*. Novi Sad: Art print. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Šosberger, P. (1988). *Novosadski Jevreji: iz istorije jevrejske zajednice u Novom Sadu*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.

- Tišma, A. (2001). *Dnevnik: 1942–2001*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Trg slobode 3. (28. 12. 2018). U: NS priče. Preuzeto 14. 6. 2023, sa <https://ns.in.rs/trg-slobode-3>.
- Vasić, V. (2011). Varijeteti novosadskih pripovedača i novosadskih priča. U: Vasić, V.–Štasni, G. (ured.) (2011). *Govor Novog Sada. Sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku. 441 – 470. (Rad štampan ćirilicom.)
- Vrgović, V. (2011). *Novi Sad: hronika 1944–1969*. Novi Sad: Prometej. (Knjiga štampana ćirilicom.)
- Zrenjanin – počasni građani. (2023). Preuzeto 21. 6. 2023, sa <https://zrenjanin.rs/sr/o-gradu/cinjenice/pocasni-gradjani>
- Žujević, S. (24. 6. 2012). Bio jednom jedan bioskop „Avala”. Preuzeto 14. 5. 2023, sa <https://filmske-radosti.com/clanci/bio-jednom-jedan-bioskop-avala>

